

ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

ON THE INTRODUCTION OF FOREIGN EXPERIENCE OF RESOCIALIZATION OF SENTENCES TO DEPRIVATION OF FREEDOM

Романов М.В., к. ю. н., доцент,
доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Іванюк А.О., студентка III курсу факультету прокуратури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті розглянуто окремі моменти зарубіжного досвіду ресоціалізації засуджених до обмеження та позбавлення волі, зроблено висновки про необхідність запровадження зарубіжного досвіду в Україні. XXI століття – епоха стрімкого розвитку суспільства та всеохоплюючих глобалізаційних процесів. Є очевидним те, що особі, яка протягом декількох років була відірваною від соціуму, надзвичайно важко (морально та фізично) безболісно влитися в ритм життя, який значно відрізняється від «дотюремного». Нові технології, правила, закони та процеси часто видаються приголомшливими для звільнених осіб, наслідком чого є їхня абсолютна нездатність мінімально влаштувати своє життя після звільнення з установ виконання покарань. Слушною думка про те, що позитивний результат ресоціалізації багато в чому залежить від того, наскільки міцним є зв'язок засудженої особи із зовнішнім світом, а також забезпечення житлом та працевлаштування. У Мінімальних стандартних правилах поводження із засудженими (1955 р.), відомих ще як Правила Мандели, наголошується на необхідності вжиття заходів до поступового повернення в'язнів до життя в суспільстві перед завершенням терміну покарання. Конкретних заходів на виконання вищезазначеної мети Правила не містять, проте підкреслюється, що цієї мети можна досягти, враховуючи особливості кожного правопорушника, вводячи особливий режим для звільнюваних або в самому закладі, або в якомусь іншому закладі чи звільнюючи в'язнів на іспитовий термін, протягом якого вони все ж лишаються під наглядом, при умові, що такий нагляд не покладається на міліцію і поєднується з ефективною соціальною допомогою. У спілкуванні з в'язнями слід підкреслювати не їхню ізоляцію від суспільства, а ту обставину, що вони продовжують лишатися його членами. Тому треба всюди, де це можливо, заохочувати громадські організації до співробітництва з персоналом закладів з метою повернення в'язнів до життя в суспільстві. При кожному закладі повинні бути соціальні працівники, які піклувалися б про підтримання і зміцнення бажаних стосунків в'язня з його сім'єю та соціальними організаціями, що могли б зберегти за собою максимум сумісних із законом і умовами вироку прав у галузі їхніх громадянських інтересів та інших соціальних пільг.

Ключові слова: кримінально-виконавче право, ресоціалізація, зарубіжний досвід, реінтеграція в суспільство.

The article considers some aspects of foreign experience of resocialization of convicts and restriction of liberty, draws conclusions about the need to introduce foreign experience in Ukraine. The 21st century is an era of rapid development of society and all-encompassing globalization processes. It is obvious that a person who has been cut off from society for several years finds it extremely difficult (morally and physically) to painlessly integrate into the rhythm of life, which is significantly different from the "pre-prison". New technologies, rules, laws and processes often seem overwhelming to the released, resulting in their absolute inability to make a minimum living after release from prison. It is fair to say that a positive outcome of resocialization depends largely on how strong the convict's connection with the outside world is, as well as housing and employment. The Standard Minimum Rules for the Treatment of Convicts (1955), also known as the Mandela Rules, emphasize the need to take steps to ensure the gradual return of prisoners to public life before the end of their sentences. The Rules do not contain specific measures to achieve the above-mentioned goal, but it is emphasized that this goal can be achieved taking into account the specifics of each offender, introducing special treatment for detainees either in the institution or in another institution or releasing prisoners for probation. However, they remain under surveillance, provided that such surveillance is not entrusted to the police and is combined with effective social assistance. In dealing with prisoners, it is not their isolation from society that should be emphasized, but the fact that they continue to be members. Therefore, public organizations should be encouraged, wherever possible, to cooperate with the staff of institutions in order to bring prisoners back to life in society. Every institution should have social workers who would take care of maintaining and strengthening the desired relationship of the prisoner with his family and social organizations, which could retain the maximum compatible with the law and the conditions of the sentence in the field of their civil interests and other social benefits.

Key words: penal Law, re-socialization, foreign experience, reintegration into society.

Актуальність дослідження. Аналіз системи ресоціалізації засуджених до обмеження та позбавлення волі в Україні дає змогу зробити висновок про те, що наявних заходів зазвичай є недостатньо для досягнення мети ресоціалізації або ж, внаслідок існування цілої низки перепон фактично діяльність по ресоціалізації засуджених не здійснюється. В таких умовах слід звернути увагу на зарубіжний досвід реінтеграції в суспільство засуджених до обмеження та позбавлення волі, оскільки впровадження перевірених та випробуваних засобів сприятиме оптимізації та підвищенню ефективності системи ресоціалізації засуджених в Україні.

Метою дослідження є виявлення проблем у впровадженні зарубіжного досвіду ресоціалізації засуджених до позбавлення волі в Україні; аналіз діяльності пенітенціарних систем світу у цьому напрямку.

Стан дослідження. Питання ресоціалізації засуджених було предметом досліджень у низці праць. Серед нау-

ковців, які займалися дослідженням цієї проблематики, можна відзначити роботи Г. Г. Кочарова, В. М. Кудрявцева, Ю. В. Солопанова, В. М. Трубнікова, В. М. Синьова, О. С. Міхліна, О. М. Яковлева. Усі вказані автори зробили вагомий внесок у розробку цієї проблематики, однак питання впровадження зарубіжного досвіду у цьому напрямку потребують більш досконалого вивчення.

Ресоціалізація належить до кола соціальних понять і широко використовується у кримінології, соціології, психології та інших гуманітарних науках. Слово «ресоціалізація» походить від лат. re- – префікс, який зазвичай виражає повторність дії, socialisation – «усуспільнення», від socialis – «суспільний». Отже, ресоціалізація засуджених – це процес підготовки засудженого до повернення в суспільство [1].

Як стверджує М. В. Романов, ресоціалізація відбувається завдяки процесу позитивних змін в особистості засудженого, результатом якого є змога особи діяти самосто-

вано і правослухняно, вона досягає можливості свідомо відновитися в соціальному статусі повноправного члена суспільства й повернутися до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя [2].

У пенітенціарних системах країн Європи основними засобами, що сприяють ресоціалізації злочинців, вважаються загальноосвітні і професійне навчання, програми психологічної підтримки, а також продуктивна праця. У більшості країн акцентується увага саме на соціальній роботі із засудженими, оскільки засуджені мають повернутися до суспільства таким чином, щоб це було як найлегше для них, а також найменш обтяжливо для рідних, громади та держави [3, с. 11].

Перш за все варто зазначити, що в ряді країн важливу роль в ресоціалізації засуджених відіграють громадські об'єднання, приватні організації, волонтери, існують інститути опікунських рад (зокрема в Німеччині), священнослужителі через службу тюремних капеланів в США, Німеччині, Чехії, Естонії. До прикладу, у Великій Британії поряд із державними функціонує розвинена мережа недержавних структур, які підконтрольні державі та мають на меті розроблення конкретних реабілітаційних програм, їх реалізацію, надають соціальну допомогу, долучають на громадських засадах необхідних фахівців для надання різнопланової допомоги засудженим [4].

У зазначених країнах держава також активно бере участь у ресоціалізації, фінансує ці процеси. В американському штаті Іллінойс ще 2009 року було прийнято закон про скорочення злочинності, який передбачив залучення додаткових бюджетних коштів для округів, які мали нижчий рівень рецидивної злочинності серед колишніх в'язнів.

Основним інструментом для ресоціалізації у французьких виправних установах є забезпечення одержання професійної освіти засудженими з метою їх подальшого працевлаштування [5]. Навчання в школі є обов'язковим до 16 років. Щорічно до 28 000 засуджених проходять курси навчання, з них 800 і більше осіб здобувають очно вищу освіту в різних вищих навчальних закладах країни; крім того, до 3000 осіб навчаються заочно [6]. У свою чергу в Німеччині понад 50 % засуджених не мають освіти (навіть базової або народної школи). Це виправляється різними формами індивідуальної роботи з кожним засудженим, а також цілою палітрою різних освітніх програм. Засуджені можуть отримати і вищу освіту. У Норвегії 20 % засуджених навчаються за програмою вищих навчальних закладів. У них передбачено лекції та різні форми самостійної роботи, що гарантує повну зайнятість ув'язнених.

Стадія ресоціалізації в багатьох країнах забезпечується службою пробачії, яка може реалізовувати одну з двох моделей:

- просоціальне, коли співробітник переважно виконує функцію соціального працівника, взаємодіє з сім'єю засудженого, самим засудженим (Німеччина, Франція, Нідерланди);

- нагляду, при якій співробітник контролює, що звільнився (умовно засудженого) і стежить за тим, щоб піднаглядний поведився відповідно до умов звільнення (вироку) (Великобританія, США) [7].

В Правилах Мандели зазначено, що режим, прийнятий в закладі, повинен прагнути зводити до мінімуму різницю між життям у в'язниці і життям на свободі, що вбиває у в'язня почуття відповідальності та усвідомлення людської гідності [8]. На виконання рекомендаційних норм Правил, вищезазначена норма фактично продубльована в Кримінально-виконавчому кодексі України. В цьому аспекті уваги заслуговує наступний приклад. У Німеччині при багатьох німецьких в'язницях створюються відкриті відділення для осіб, засуджених на невеликий строк, і які вчинили не тяжкий злочин. Інших засуджених сюди поміщають зі звичайних в'язниць за рік

до звільнення. У зазначених в'язницях немає ґратів, на кухні можна готувати їжу, телефонувати рідним. Один раз на тиждень засуджені мають право провести день в колі сім'ї. При звільненні застосовується напіввільний режим, для цього відкриваються спеціальні установи і туди направляються засуджені за 6–9 місяців до звільнення. При цьому засуджені живуть за принципом самообслуговування, працюють за межами виправної установи, їм надається можливість самостійно знайти роботу, або працевлаштуватися на основі контракту, укладеного установою з одним з підприємств [9, с. 112].

Третій Конгрес ООН з попередження злочинів і поведіння із ув'язненими, що відбувся в серпні 1965 року в Стокгольмі, зазначив, що в багатьох країнах з метою лібералізації режимів виправних установ і ресоціалізації засуджених широко застосовуються короткочасні відпустки. Надання їх є не просто пільгою або нагородою, яку можна заслужити сумлінним ставленням до роботи і дотриманням правил, встановлених у місцях позбавлення волі. Надання відпусток є одним із прийомів повернення правопорушників до нормального життя. Відпустки слугують тому, щоб поступово привчити ув'язненого до ідеї вільного життя і переконати його в тому, що він як і раніше належить до суспільства, до якого йому доведеться, врешті-решт, повернутися [3, с. 15].

Так, у Канаді застосовується порядок, згідно з яким засудженим часто дозволяють відлучатися з в'язниці під чесне слово. За методом «поступового звільнення» засудженому, що підлягає звільненню під чесне слово або в результаті закінчення терміну його тюремного ув'язнення, дозволяють щодня або на ніч йти з в'язниці протягом певного періоду (від одного тижня до трьох місяців, що передують звільненню). «Поступове звільнення», зазвичай, містить дозвіл відвідати магазини, здійснити візит до банку для відкриття поточного рахунку або зареєструватися в національному управлінні з набору кадрів, сходити до церкви, відвідати знайомих, взяти участь у спортивних змаганнях і різних розвагах. Іноді засудженим дозволяють йти щодня з в'язниці, щоб знайти для себе постійну роботу [3, с. 16].

У Швейцарії, щоб підвищити шанси засудженого на ринку праці після звільнення, у виправних установах створюються невеликі виробничі підприємства, які частково не обкладаються податками [10, с. 26–27].

В Фінляндії засудженим також дозволені відпустки, під час яких вони покидають місяця позбавленні волі, а для побачень з родичами відсутні будь-які обмеження по часу та кількості. В Таїланді існує щорічна тижнева акція «Тиждень відкритих дверей», протягом якої засуджені мають право не необмежену кількість побачень зі своїми рідними.

Окрім того, в державах створюються різноманітні агентства та служби, метою діяльності яких є сприяння ресоціалізації засуджених. До прикладу в Фінляндії успішно діє Асоціація у справах випробування і подальшого догляду для допомоги у вирішенні соціальних проблем умовно звільнених з місць позбавлення волі громадян. Аналогічні за функціональним призначенням служби діють в Південній Кореї та Китаї.

В Великобританії існує інститут «менторства», сутність якого полягає в допомозі у вирішенні проблем, з якими стикаються особи, звільнені з установ виконання покарань. Менторами (наставниками) можуть бути як спеціально навчені соціальні працівники, так і волонтери.

Висновки. Аналізуючи наслідки ведення активної соціальної та психологічної роботи із засудженими до обмеження та позбавлення волі в країнах світу, можна зробити висновок про очевидну ефективність та суспільно корисний результат такої діяльності. Незважаючи на проблеми та недоліки системи ресоціалізації в Україні, успішним прикладом використання іноземного досвіду з цього питання є створення ДУ «Центр пробачії» в Україні,

одним із завдань якої є сприяння ресоціалізації засуджених. Нагальною є необхідність подальшого впровадження найбільш результативних зарубіжних механізмів реінтеграції засуджених осіб в суспільство.

ЛІТЕРАТУРА

1. Юридична енциклопедія / за ред. Ю. Шемшученка та ін.; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1998–2004.
2. Романов М. В. Виправлення засуджених до позбавлення волі як результат діяльності системи виконання кримінальних покарань. *Проблеми законності: республіканський міжвідомчий науковий збірник* / відп. ред. В. Я. Тацій. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2008. Вип. 9. С. 190–198.
3. Бараш Є. Ю. Зарубіжний досвід соціальної роботи зі засудженими. *Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби: наук. журн.* 2016. № 1 (11). С. 10–17.
4. Бараш Є. Ю. Кримінологічні засади ресоціалізації засуджених до тривалих строків покарання. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ: наук. журн.* 2016. № 4 (101). С. 99–108.
5. Слепцов И. В. Пенитенциарная система Франции (краткий обзор). *Уголовно-исполнительная политика: право, экономика, управление.* 2009. № 2. С. 39–42.
6. World Prison Brief // World Prison Brief data. URL: <http://www.prisonstudies.org/world-prison-brief> (дата звернення 21.04.2022).
7. Романов М. В., Жувак А. С. Особливості ресоціалізації неповнолітніх засуджених: досвід зарубіжних країн. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».* 2021. № 5.
8. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями Офіційний сайт Верховної Ради України. – 1955. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_212/print1476296806312834 (дата звернення 21.04.2022).
9. Латышева Л.А. Особенности подготовки к освобождению осужденных к лишению свободы и их постпенитенциарной адаптации (зарубежный опыт). Сборник научных трудов. Под общей редакцией В. Н. Некрасова. Вологда – *Актуальные вопросы назначения и исполнения уголовных наказаний.* 2017. С. 109–114.
10. Латышева Л. А. Проблемы ресоциализации осужденных к лишению свободы: уголовноисполнительный и криминологический аспекты : автореф. дис. канд. юрид. наук. Екатеринбург. 2015. 29 с.